

Tuottava ikääntyminen: käsitteestä käyttömahdollisuuksiin

ANU LEINONEN

Johdanto

Tuottava ikääntyminen on jatkumoa termeille kolmannen iän voimavarat, onnistunut vanheneminen, aktiivinen ikääntyminen, rohkea ikääntyminen, myönteinen vanheneminen ja tasapainoinen ikääntyminen, joiden avulla työelämän jälkeinen aika on pyritty käsitteellistämään myönteiseksi elämänvaiheeksi. Tavoitteena on ollut vastustaa stereotyyppiä, joiden mukaan vanhuus on toimintavoimien menettämistä, vanheneminen osallistuvista rooleista luopumista ja vanhat ihmiset jatkuvasti kasvava kustannustaakka ja tulevien sukupolvien tulppa (esim. Morrow-Howell & al. 2001a). Tuottavan ikääntymisen käsite on kuitenkin herättänyt myös voimakasta kritiikkiä. Se on nähty uusliberalistisen ideologian jatkeena, joka tyrkyttää tehokkuuden ja omatoimisuuden vaateita myös vanhuuteen (esim. Estes & al. 2003). Suhtautuminen käsitteen tuottamiin mielikuviin ja antiin on hyvin kaksijakoista.

Väestön ikääntyminen, ihmisten toimintakykyisten vuosien lisääntyminen, hyvinvointivaltion kasvun pysähtyminen ja huoli kansantalouksien selviämisestä ovat ajankohtaistaneet myös tuottavan ikääntymisen käsitteen arvioinnin. Eläkejärjestelmien ansiosta eläkkeellä olosta on tullut palkallisen työskentelyn vaihtoehto (Julkunen & Pärnänen 2005). Samalla kun vanhemman väen mahdollisuudet vapautua työelämästä ovat lisääntyneet, myös eläkeikäisten toimintakyky on parantunut ja koulutustaso noussut. Osallistumisen ja vaikuttamisen resurssit ovat siis lisääntyneet. Paitsi että nykyinen työllisyys- ja koulutuspolitiikka – uusi ikäpolitiikka – haluaa pitää ikääntyneet työntekijät työelämässä pidempään (Julkunen & Pärnänen 2005; Phillipson 2004),

myös vanhuuseläkeläisten toiminta ja voimavarat halutaan kanavoida yhteiskunnalle ja kansantaloudelle hyödyllisesti. Suomessa tätä ikääntymispoliittista näkökulmaa edusti muun muassa vuonna 2004 ilmestynyt valtioneuvoston tulevaisuusselonteko *Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille*, joka käsittelee väestökehitystä, väestöpolitiikkaa ja ikärakenteen muutokseen varautumista (ks. myös Rintala 2005a).

Tämän kirjoituksen tavoitteena on punnita tuottavan ikääntymisen käsitteen haasteita ja käyttömahdollisuuksia. Aloitan artikkelini tarkastelemalla käsitteen taustoja ja lähikäsitteitä. Pyrin arvioimaan sekä käsitteen puolustajien että siihen kriittisesti suhtautuvien näkemyksiä. Kysyn, miten tuottavan ikääntymisen käsitettä on määritelty ja millaista keskustelua siitä on käyty. Käsitteellinen analyysi tekee mahdolliseksi tarkastella, miksi käsitteestä käyty keskustelu on niin kaksijakoista.

Artikkelin loppuosassa kehittelen viitekehystä, jossa käsitteeseen liittyvät kaksijakoiset mielikuvat ylitetään tarkastelemalla käsitteen antia ja ajatuksia kysymyksenä, joka korostaa ”tuottavan ikääntymisen” sijaan ikääntyneiden ”tuottavaa osallistumista”. Malli painottaa osallistumisen asia- ja toimintaympäristöjä, osallistumiseen vaikuttavia monentasoisia tekijöitä sekä ikääntyneiden osallistumisen erilaisia vaikutuksia.

Yksi käsite, monta määritelmää, kaksi katsantokantaa

Tuottavalla ikääntymisellä (productive aging) tarkoitetaan yleisimmin *ikäntyneiden osallistumista palkkatyöhön, vapaaehtoistoimintaan ja läbeishoi-*

vaan. Scott A. Bass ja Francis G. Caro (2001, 41) sisällyttävät määritelmään myös edellä mainittuihin toimintoihin valmentavan koulutuksen. Laajemmat määritelmät (mm. Hooyman & Kiyak 2002, 364–365) sisällyttävät käsitteeseen lähes kaikki yhteiskunnalliset ja yhteisölliset aktiviteetit – jopa persoonallisen kehittymisen, hengellisyys harjoittamisen sekä inhimillisen pääoman siirron (mm. Birren 2001, 105).

Useimmat määritelmät painottavat kuitenkin nimenomaan yhteiskunnalle, yhteisölle ja muille ihmisille tuotettuja sosiaalisesti arvokkaita hyödykkeitä ja palveluksia. Näin ollen on pyritty eroon taloudellisesta näkökulmasta, jonka mukaan tuottavalle toiminnalle olisi määriteltävä tarkka markkinoiden ymmärtämä hinta ja joka määrittelee tuottavaksi toiminnaksi vain kansantaloudellisesti perustellut toiminnot. (Hinterlong & al. 2001.) Samoin määritelmät korostavat niin sanottua näkyvää konkreettista osallistumista, joka tuottaa havaittavissa olevia panoksia.

Tuottavan ikääntymisen käsitteestä käyty keskustelu on hyvin amerikkalaisperäistä (Kaye 2005; Morrow-Howell & al. 2001a). Eläkeikäisten toimeentulon ja yhteiskunnallisten asemien erot ovat anglosaksisissa maissa olleet Pohjoismaita suuremmat ja hyvinvointivaltiolliset ratkaisut erilaisia. Amerikkalaisessa kulttuurissa on aina luotettu yksilön ja lähiyhteisön vastuuseen ja vapaaehtoistyötä on kannustettu (ks. esim. Morrow-Howell & al. 2005).

Termiin kohdistuva kirjoittelu on ollut myös hyvin käsitteellistä. Määritelmien kirjo ja monitasoisuus hankaloittavat tematiikan haltuun ottamista. Empiriaan perustuva tutkimustyö on vähäistä ja konkretisointi on kaventunut ikääntyneiden osallistumisen areenoiden ja intensiteetin luettelointiin ja erittelyyn (kuten esim. Kaye 2005). Tuottavasta ikääntymisestä kirjoitettaessa onkin kaivattu osallistumisten tarkastelua elämäntulon ja kokemuksellisuuden näkökulmista (esim. Jackson 2001). Toki muun muassa ikäihmisten vapaaehtoistoiminnan käytäntöjä ja arkea on tutkittu (mm. Hartikainen 2005; Sorri 2005). Lisäksi sosiaaligerontologisessa tutkimuksessa on viime aikoina painotettu entistä enemmän ikääntyneiden kulttuurista ja sosiaalista osallistumista ja toimijuutta.

Keskustelu tuottavasta ikääntymisestä näyttäyty kaksijakoisena, vaikkakin käsitteeseen myönteisesti suhtautuvat pyrkivät viittaamaan myös sen mahdolliseen normatiivisuuteen ja omatoimi-

suuteen velvoittavuuteen ja kriitikot muistuttavat ikääntyneiden voimavarojen ja osallistumisen mahdollisuuksien arvostamisesta. Sekä puolustajat että vastustajat hakevat pontta argumentilleen länsimaisen myöhäismodernin yhteiskunnan kehityksestä, mutta painotukset vaihtelevat.

Puolustusta ja kritiikkiä

Tuottavan ikääntymisen käsitteeseen myönteisesti suhtautuvat kirjoittajat (esim. Bass & Caro 2001, 53–59; Morrow-Howell & al. 2005) perustelevat kantaansa muun muassa kulttuurisen tai rakenteellisen viiveen (ks. Riley & Riley 1999) ja ikäsegregaation (ks. Riley & Riley 2000) käsitteiden avulla. Kulttuurisesta viiveestä kirjoitettaessa väitetään, että ikääntyneiden osallistumisen resurssien ja todellisten mahdollisuuksien välillä on viive. Ikäsegregaatiosta keskustelevat taas painottavat, että monilla yhteiskunnan osa-alueilla eri ikäryhmät on kategorisoitu toimimaan toisistaan erillään. Produktiivisen vanhenemisen ajateltavan puolustajat siis sanovat, ettei ikääntyneillä ole tarpeeksi sellaisia sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia rooleja ja areenoita, joissa he voivat toteuttaa omia kykyjään ja toimia yhteiskuntansa ja lähiyhteisönsä hyväksi.

Puolustus hakee pontta argumentilleen myös ongelmakeskeisen vanhuskuvan vastustamisesta (esim. Hinterlong & al. 2001). Suomalaisessakin sosiaaligerontologisessa keskustelussa on pyritty painottamaan ikääntyneiden työn ja toiminnan näkyväksi tekemistä, voimavaralähtöistä vanhenemista ja osallistumisen oikeuksia (mm. Karisto & Konttinen 2004; Marin & Hakonen 2003). Produktiivisuuden korostaminen on vastalause puhetoimille, joissa ikääntyneet homogenisoidaan raihnaiksi kohteiksi ja muista ihmisistä riippuvaisiksi. Erilaiset vanhuskuvat elävät rinnakkain (Rintala 2005b), mutta usein väestön ikääntymistä lähestytään julkisuudessa sen makrotaloudellisten seuraamusten ja raihnaistumisen aiheuttamien kustannusten kautta. Tuottavan ikääntymisen käsite onkin määrittynyt vastakuvaksi vanhojen ihmisten ”elätettävyyttä” korostavalle vanhushuolto-suhteen käsitteelle (Koskinen 2005, 15).

Käsitteen puolustus viittailee myös toisen ääripään mielikuvien murttamiseen. Tämä onkin 2000-luvun edetessä yhä keskeisempää. Etenkin amerikkalaisessa keskustelussa eläkeläiset on ryhdytty kategorisoimaan ahneiksi senioripant-

tereiksi (ns. greedy greazers -stereotypia) ja tulevien sukupolvien mahdollisuuksien tulpaksi (ks. Hudson 2005, 267–268).

Suurten ikäluokkien siirtymässä eläkkeelle myös suomalaisessa keskustelussa ja populaarikirjallisuudessa on nähtävissä merkkejä tulevan ikäväestön kategorisoimisesta hyväosaiseksi ja -voimaiseksi eläkeläisjoukoksi. Osku Pajamäki (2006) nimeää kirjasessaan *Ahne sukupolvi* suuret ikäluokat muista välinpitämättömiksi oman edun tavoittelijoiksi. Pajamäen mukaan vuosina 1945–1950 syntyneet ovat poliittisia ja taloudellisia eliittejä hallitessaan neuvotteleet itselleen hyvät eläke-edut ja ”lohduttelevat” nuorempia ikäluokkia toteutumattomalla työvoimapulalla. Kirjan tuottamista mielikuvista voidaan olla monta mieltä. On kuitenkin todettava, että yritysten ja kuntien henkilöstövähennykset ja samanaikainen puhe työvoimapulasta herättävät levottomia tunteita kolmikymppisissä, joita itsekin edustan. Yhteistointaneuvottelut kohdistuvat usein suurten ikäluokkien miehiin ja naisiin, mutta virkojen ja toimien lakkauttaminen synkistää etenkin nuorten päätkätyöläisten tulevaisuuden näkymiä.

Tuottavan ikääntymisen käsitteeseen suunnattu kritiikki perustuu näkemykseen, jonka mukaan voimavaralähtöisyyden korostaminen voi mennä liian pitkälle ja tuottaa uusia stereotyyppiä. Aktiivisena ja tuottavana vanhenemisesta tulee moraalinen velvollisuus ja samalla hyvä ikääntyminen määritellään vitalisuudeksi ja osallistumiseksi erilaisiin aktiviteetteihin. Produktiivisuuden ideologia voi toimia myös apua tarvitsevia vanhuksia vastaan. Jos vanhuus kehystetään produktiivisuudella, aletaan olettaa, ettei apua ja tukea tarvita (Taylor & Bengtson 2001, 133).

Kyse on myös aktiivisuus-, jatkuvuus- ja irtaantumisteoreettisten näkökulmien suhteesta (mm. Daatland & Biggs 2004, 224; Hooyman & Kiyak 2002, 258–261). Samalla kun käsitteeseen myönteisesti suhtautuvat (esim. Kaye 2005) korostavat ikäryhmien samanlaisuutta ja aktiivisten roolien jatkuvuutta läpi elämän, kriittiset näkökulmat (esim. Biggs 2004; Estes & al. 2003) painottavat vanhuuden elämänvaiheeseen liittyviä erityistehtäviä ja oikeutta vetäytymiseen. Simon Biggs (2004, 103) puhuu uudenlaisen ageismin ja ikäimperialismin, ikäryhmien homogenisoinnin vaarasta. Kaikkia ikäryhmiä kohdellaan samanlaisina ja ikäryhmien väliset erot ja oikeus elämänkulun aikana tapahtuvaan muuttumiseen hävitetään. Ikäimperialismilla Biggs viittaa tilanteeseen,

jossa yhden ikävaiheen tavoitteet siirretään sellaisinaan toisen ikäryhmän tavoitteiksi ottamatta huomioon ikävaiheiden erilaisia elämäntehtäviä. Työvuosien aikana saavutettu oikeus eläkeikäisyyden vapauksiin ja omaan sosiaaliseen maailmaan vetäytymiseen menetetään.

Hyökkäävintä kritiikkiä on esitetty tuottavan ikääntymisen käsitteen ekonomistisuutta ja yksilökeskeisyyttä vastaan (Estes & al. 2003). Painottaessaan kansantaloudellisin perustein mitattavia aktiviteetteja tuottavan ikääntymisen idea tyrkyttää tehokkuuden vaateita myös vanhuuteen. Tuottavuuden diskurssin vallitessa ihmisiltä ei kysytä, miten he itse haluaisivat työiän jälkeiset vuodet viettää. Valinnat tehdään uusliberaalin talousjärjestelmän ehdoilla. Carroll L. Estes kumppaneineen (2003) kirjoittaa, että tuottavan ikääntymisen ideologia pyhittää esimerkiksi palkattoman hoivatyön ja puuteroin julkisen sektorin ja ammatillisen työn leikkaukset. Se palvelee ennen kaikkea yhteiskunnan tarpeita, kun aktiiviset ja tuottavat ihmiset huolehtivat paitsi itsestään (”aktiivisen ja terveenä ikääntyminen”) myös yhteisöstään ja lähimmäisistään ja säästävät siten yhteiskunnan resursseja.

Kiistanalaisia mielikuvia ja ristiriitaisia odotuksia

Tuottavaan ikääntymiseen liittyvät mielikuvat ovat siis sekä myönteisiä että kielteisiä. Kiistanalaisuudessaan käsitteestä käyty keskustelu on mielestäni keskeneräistä. Kriitikot korostavat normatiivisuutta ja ekonomistisuutta ja puolustajat kulttuurista viivettä osallistumisen kykyjen ja mahdollisuuksien välillä. Hämmäntävää on, että ikääntyneiden osallistumisesta ja irtaantumisesta puhutaan ikään kuin nollasummapelinä, vaikka harva ihminen elänee tässäkin suhteessa joko–tai-elämää. Edelleenkin kaikenikäisiin ihmisiin kohdistuu muiden asettamia ja itse asetettuja odotuksia sekä irtaantumisesta että osallistumisesta. Osallistumisella ja toimijuudella on rakenteensa ja reunahehtonsa, vaikkei ihmisen elämänkulku ole enää samalla tavoin vakiintunut ja yksilöllisiä valintoja poissulkeva kuin aiemmin (esim. Julkunen & Pärnänen 2005, 224).

Vaikka yleinen yhteiskuntapolitiikka (mm. Hyvä yhteiskunta ..., 2004; ks. Rintala 2005a) pyrkii korostamaan ikääntyneiden aktiivisuutta ja inklusiota yhteiskunnan eri sektoreille ja

on saanut sosiaaligerontologit varoittelemaan aktiivisuushuumasta (esim. Jyrkämä 2005, 255; Katz 2000), myös ikäsegregaatiosta puhuminen on oikeutettua joillakin yhteiskunnan osa-alueilla. Myöhäismoderni yhteiskunta on integroinut eri-ikäisten osallistumisen tiloja, mutta edelleenkin esimerkiksi eläkeikäiseen atk-taitojen opettelijaan (Sankari 2004) voidaan suhtautua ihmetellen ja vanhuuseläkeiän ylittäneen odotetaan irtaantuvan kunnanvaltuutetun tehtävästään (Leinonen 2006). Odotukset aktiivisuudesta ja odotukset vetäytymisestä elävät rinnakkain.

Tuottavan ikääntymisen käsitteen reflektointia hankaloittaa jo mainittu määrittelyn monitahoisuus: eri kirjoittajat näkevät sen eri tavoin, suppeammin tai laiveammin. Mikäli käsitteen piiriin luetaan myös persoonalliseen kehittymiseen liittyvät aktiviteetit, se rinnastuu kolmannen iän käsitteeseen (Laslett 1987), vaikka itse asiassa odotukset palkkatyöhön, vapaaehtoistoimintaan ja läheishoivaan osallistumisesta soukentavat kolmannen iän idealin toteuttamista. Kolmas ikä on totuttu mieltämään itsensä toteuttamisen, yksilöllisten valintojen ja vapauksien lisääntymisen ajaksi, tosin eri yhteyksissä (esim. Karisto 2004) on muistutettu, ettei kyseistä ikävaihetta tulisi määrittellä ennakoita eikä kategorisoida kaikkein aktiivisinta ja virikkeellisintä elämää viettävien mieltymysten ja mahdollisuuksien mukaan.

Produktiivisuuden odotusten ja kolmannen iän vapauksien suhde herättää kiintoisia kysymyksiä. Haluavatko työiän velvollisuuksista vapautuneet kolmasikäiset toimia vanhempien ja apua tarvitsevien ikäpolvien hyväksi? Chris Phillipson (2004, 16) kaavailee, että moni kolmannen iän vapauksia odottava, suuriin ikäluokkiin kuuluva tuleva eläkeläinen ei halunne luopua tästä optiostaan palkkatyössä pysymisen hyväksi, mutta on sen sijaan valmiimpi aktivoitumaan hoivaten, opiskellen tai vapaaehtoistyötä tehden. Tuottavan ikääntymisen käsitteen kritiikkiä lukiessa tulee kuitenkin väistämättä mieleen, onko siinä kyse etenkin suurten ikäluokkien edustajien pelosta menettää odottamansa vapaudet ja itsensä toteuttamiseen kohdistuvat mahdollisuudet.

Vai voisiko olla niin, että väestön ikääntyminen ja humaaneja elämänarvoja kannattava voimavaroalähtöisyys ovat vahvistamassa yksilöllistä yhteisöllisyyttä (Nylund & Yeung 2005, 17), jonka ajatusten mukaan identiteettiä, persoonallisuutta ja omia intressejä toteutetaan myös auttamisen ja yhteistoiminnan kautta? 1990-lukua pi-

dettiin yksilöllistymisen aikakautena, mutta uuden vuosituhannen alussa puheenvuorot yhteisöelämän uusista mahdollisuuksista ovat kasvaneet (mm. Hautamäki & al. 2005). Esimerkiksi Anne Birgitta Yeungin (2005, 113–114) tutkimuksen mukaan ihmiset kaipaavat vapaaehtoistoiminnan mukanaan tuomia sosiaalisia suhteita, yhteisöllisyyttä ja auttamisen mahdollisuuksia, mutta haluavat itse määrittellä suhteiden ja toiminnan intensiteetin.

Joka tapauksessa perhevastuun lisäksi tulevaisuuden ikääntyneiltä odotetaan yhä enemmän myös naapuriapua ja muun muassa vapaaehtoistyötä hoivakodeissa ja sairaaloissa. Voi kuitenkin olla vaikeaa toimia yhtä aikaa kulutus- ja elämysmarkkinoiden seniorina ja lähimmäispalvelijana. Ilman ulkopuolista apua virallistetukin omaishoiva on usein kotiin sitovaa (Kirsi 2004). Ikäväestön yhteiskunnalliseen panostukseen on ladattu paljon ristiriitaisia odotuksia. Yhtäällä odotetaan kodin ja perheen ulkopuoliseen työhön ja toimintaan osallistumista ja toisaalla omaishoivaa yksityisellä alueella.

Soveltamisen vaikeuksia ja sudenkuoppia

Tuottavan ikääntymisen käsitteen kritiikot (esim. Estes & al. 2003) kirjoittavat, ettei käsite ota tarpeeksi huomioon sosioekonomisen aseman, etnisen taustan ja sukupuolen merkitystä osallistumismahdollisuuksien ja -velvollisuuksien jakautumisessa. Näin varmasti onkin, sillä puolustele keskustelu näyttäytyy eräänlaisena länsimaisen ikäväestön vapauttamisena syrjivistä käytännöistä. Joissain yhteiskunnallisissa olosuhteissa ja alhaisen julkisen eläketurvan maissa esimerkiksi palkkatyöhön osallistumisen pitkittäminen on matalapalkkaisten ikääntyvien toimeentulon kannalta välttämätöntä. Työstä pois jättäytyminen on hyväosaisten ja riittävästi säästäneiden etuoikeus (Hinterlong & al. 2001, 10; Julkunen & Pärnänen 2005, 81; Phillipson 2004).

Mielestäni myös osallistujien elämänvaihe, elämäntilanne ja osallistumisen konteksti tulisi ottaa paremmin huomioon. Eläkeikäisistä aktiivisuuden vaateiden on nähty kohdistuvan etenkin kolmannen iän ihmisiin, mutta moni terveyskeskuksen vuodeosastolla elävä saanee sisältöä elämänsä, kun tarjolla on pottujen, potan ja pilleiden lisäksi vaikkapa vapaaehtoisten ohjaamia

sosio-kulttuurisia toimintoja, joissa voidaan tuottaa iloa paitsi itselle myös osaston muille asukkailla ja hoitajille. Osallistumisen tilat ja tilanteet ovat moninaiset.

Tutkimuksellisia ongelmia syntyy kuitenkin siitä, millä tavoin ikääntyneiden yhteisölle tuotamia sosiaalisia hyödykkeitä mitataan, millä tavoin niitä arvotetaan ja kenen näkökulmasta. Tuleeko osallistumisen olla aina näkyvää ja sen yhteisölle tuottamien seurausten välittömiä? Kuka määrittelee, mikä on produktiivista osallistumista? Minkä tahon saamat hyödyt arvotetaan yhteiskunnassa korkeimmalle? Tuottava ja toteuttava osallistuminen herättää useita poleemisia kysymyksiä (myös Birren 2001): Onko tupakoimaton ikääntynyt vapaaehtoistyöntekijä tupakoivaa arvokkaampi? Entäpä onko isoäiti, joka ompelee lähimmäisenkamarissa peittoja kehitysmaiden lapsille, muttei suostu hoivaamaan omia lapsenlapsiaan, tuottava ikääntyjä?

Tuottava ikääntyminen hakee perusteluja talouden kielestä: koska vanhat ihmiset eivät ole yhteiskunnan tuottamattomia voimavaroja, he ovat tuottavia ja hyödyllisiä voimavaroja. Samalla käsite kuitenkin kategorisoi ihmiset tuottaviin ja tuottamattomiin arvostaen omatoimisuutta ja itsestä ja lähimmäisestä huolehtimisen kykyä hyvän vanhenemisen ominaisuutena. Käsitteen suurin sudenkuoppa kuitenkin on, että sen on annettu tarkastella asioita paitsi liian ideologisesti myös liian universaalisti eli asia- ja toimintayhteydet huomioon ottamatta.

Toisaalla yksisilmäinen tuottavan ikääntymisen käsitteen roskakoriin polkeminen voi johtaa ojasta allikkoon eli esimerkiksi ajatukseen, ettei vanhoilla ihmisillä ole lupaa toimia toistensa ja nuorempien ikäryhmien hyväksi. Puhe normatiivisuuden vaaroista voi muuttua itseään ennustavaksi ja ajaa vanhenevat ihmiset ulos osallistuvista rooleista; yhteiskunnallinen aktiivisuus tuottaa ikäväestölle häpeää.

Esitetystä ja aiheellisesta kritiikistä huolimatta näen tuottavan ikääntymisen esimerkiksi onnistunutta ikääntymistä (successful ageing¹) yhtei-

söllisempänä, moninaisempana ja taipuisampana käsitteenä. Kenties tuottavan ikääntymisen ajatusmallin avulla voidaan vilpittömästi tavoitella ja käsitteellistää vanhenevien ihmisten osallistuvaa kansalaisuutta. ”Tuottava” ja ”tuottavuus” tuovat sanoina mieleen taloudellisen tuotantokyvyn, vaikkakin ”productive” voidaan tavallisen sanakirjan mukaan kääntää myös vaikkapa ”antoisaksi”. Samalla tavoin kuin pääoma (capital) Pierre Bourdieun käsitteellistämänä on saanut eteensä lisämääreitä, voitaisiin yrittää puhua inhimillisesti tuottavasta tai sosiaalisesti tuottavasta vanhemman iän toiminnasta. Seuraavassa ryhdyn tarkastelemaan, millaisin keinoin tuottavan ikääntymisen käsitteeseen liittyviä sudenkuoppia voitaisiin välttää.

Tuottavasta ikääntymisestä ikääntyneiden osallistumiseen

Olennaista on siirtää katse ikääntyneiden ihmisten jo tapahtuvaan osallistumiseen ja osallistuvaan kansalaisuuteen yhteiskunnan eri areenoilla. Osallistuvalla kansalaisuudella viitataan sosiaaliseen, poliittiseen ja yhteiskunnalliseen osallistumiseen laajasti, en vain kansallisvaltion jäsenyyteen liittyviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin tai aktiivisuuteen edustuksellisessa demokratiasa ja kansalaisjärjestöissä (ks. myös Turner 2001). Tuottavan osallistumisen ymmärrän konkreettisine aktiviteetteina, joissa on pyrkimys tuottaa myös toisia ihmisiä palvelevia hyödykkeitä tai toimintoja. Aktiviteetit voivat olla sosiaalisia, taloudellisia, poliittisia ja/tai hengellisiä. Näin määritellen osallistuminen on kohtuullisen näkyvää ja ulkopuolisenkin havaitsemaa. Esimerkiksi valtioneuvoston kansalaisten suoran osallistumisen kehittymistä käsittelevässä selonteossa (2002) osallisuus määritellään osallistumista laaja-alaisemmaksi käsitteeksi. Osallistuminen on aktiivista ja välitöntä vaikuttamista yhteiskunnallisiin ja itselle tärkeisiin asioihin, mutta osallisuus voi toteutua myös mukanaolon tunteena.

Osallistuminen on siis aktiivista ja konkreettista toimintaa, joka voi tuottaa osallistujalle itselleen ja hänen kanssaan vuorovaikutuksessa oleville ihmisille myös osallisuuden kokemuksia. Mitä sitten tuottava osallistuminen yksityiskohtaisemmin on? Mihin ikääntyneet osallistuvat? Lähden tarkastelemaan asiaa erittelemällä ikääntyneiden osallistumista numeeristen tietojen avulla. Saata-

1. Onnistunut ikääntyminen on määritelty hyväksi fyysiseksi terveydeksi ja toimintakyvyksi sekä mielenterveyden ja tunne-elämän tasapainoksi liitettyinä korkeaan aktiivisuuteen (Hooyman & Kiyak 2002, 191–193, 219). Myöhemmin malliin on lisätty myös henkiseen kasvuun pyrkiminen (Greene 2005, 116).

villa olevien tietojen vuoksi keskityn tarkastelemaan 65 vuotta täyttäneiden toimintaa.

Ikääntyneet ansiotyössä ja vapaaehtois-toiminnassa

Ikäkkäiden keskimääräinen työstä poistumisikä on noussut ja 55 vuotta täyttäneiden työllisyysaste parantunut. Kuitenkin 65 vuotta täyttäneiden ansiotyöhön osallistuminen on minimaalista. (Myrskylä 2005.) Muilla yksityisen rajat ylittävillä areenoilla osallistuminen on vilkkaampaa. Riitta Hanifi (2005) on tarkastellut 65 vuotta täyttäneiden kodin ulkopuolella tapahtuvaan toimintaan osallistumista Tilastokeskuksen vuosina 1981, 1991 ja 2002 toteuttaman vapaa-aikatutkimuksen aineistojen avulla.² Selvityksissä oli tiedustelu ihmisten vapaa-ajan toimintoja tutkimusta edeltäneen vuoden ajalta. Hanifin (2005, 172) mukaan vähintään kerran viikossa kodin ulkopuolella tapahtuvaan järjestettyyn toimintaan osallistui 30 prosenttia 65 vuotta täyttäneistä, mutta hieman yli puolet ei osallistunut järjestettyyn toimintaan lainkaan. Noin 44 prosenttia osallistui vuonna 2002 yhdistystoimintaan. Etenkin 75 vuotta täyttäneiden yhdistysaktiivisuus on lisääntynyt viimeksi kuluneiden kahdenkymmenen vuoden aikana.

Yhdistyksiin osallistuminen kuvastaa jossain määrin vapaaehtoistoimintaan – erilaiseen vertaistukeen sekä sosiaaliseen ja kulttuuriseen palvelutoimintaan – osallistumista, joskin toiminnan luonne voi vaihdella suuresti ja vaatisi tarkempaa selvittelyä. Ikääntyneet osallistuivat aktiivisimmin eläkeläisyhdistysten, uskonnollisten yhdistysten, sosiaali- ja terveystieteiden, maanpuolustusyhdistysten sekä kotiseutu- ja asuinalueyhdistysten toimintaan (Hanifi 2005, 173). Muun muassa KuntaSuomi 2004 -tutkimushankkeen tulosten mukaan yhdistystoimintaan osallistuminen kuitenkin kasautuu. Valtaosa 60–70-vuotiaista vastaajista kuului vähintään yhteen yhdistykseen. Neljäsosa ei kuulunut yhteenkään yhdistykseen, mutta 10 prosentilla jäsenyyksiä oli vähintään neljä. (Helander 2002, 99–104.) Erilais-

ta ikääntyneiden vapaaehtoistoimintaa ja vertaistukea harjoitetaan myös seurakuntien ja kuntien kerhoissa ja toimintakeskuksissa.

Eläkeläisten toimintaa tarkasteltaessa usein unohtuu, että ikäväestö toimii myös kansalaisvaikuttajana. Kollektiivista edunvalvontaa tapahtuu ennen kaikkea eläkeläisjärjestöissä ja vanhusneuvostoissa. Äänestäjinä 65 vuotta täyttäneet ovat aktiivisia, mutta etenkin edustuksellisen kuntademokratian luottamushenkilöinä heitä tapaa suhteelliseen väestöosuuteensa nähden niukasti, sillä syksyllä 2004 valituista kunnanvaltuutetuista vain noin kuusi prosenttia oli täyttänyt 65 vuotta. (Helander 2006; Leinonen 2006.) Maaliskuussa 2007 valitussa eduskunnassa 60-vuotiaat lähes tuplasivat (N = 31) edustuksensa. Suhteessa äänestäjäkunnan ikärakenteeseen kuusikymppiset kansanedustajat eivät ole kuitenkaan yliedustettuja. Äänioikeutetuista 60 vuotta täyttäneitä on 29,3 prosenttia, ehdokkaista heidän osuutensa oli 17,4 ja valituista edustajista 15,5 prosenttia. (Tilastokeskus 2007.)

Ikääntyneet auttajina

Ikääntyneet toimivat organisoidussa järjestötyössä, mutta suuri osa heidän työpanoksestaan toteutuu kotitalouksissa ja yksityisen elämän alueilla ”näkyvässä”. Selvitysten mukaan Suomessa on noin arviolta 320 000 omaishoitajaa, joista 65 vuotta täyttäneitä on noin 40 prosenttia ja eläkkeellä on yli puolet. Omaishoidon tuen piirissä olevista noin 28 000 hoitajasta noin 40 prosenttia on täyttänyt 65 vuotta. (Aaltonen 2004; Salanko-Vuorela & al. 2006.) Koska kodinhoitoapu kohdennetaan kaikkein iäkkäimmille ja paljon apua tarvitseville, joutuvat ajoittaista apua tarvitsevat ikääntyneet turvautumaan usein omaisiin ja etenkin puolisoon (Vaarama & al. 2004, 45–46, 55). Nykyisellään omaishoito on paljolti laitoshoidon korvike, sillä hoidettavat tarvitsevat runsaasti apua arkipäivän toimissaan (Salanko-Vuorela & al. 2006).

Ikääntyneet hoitavat myös lapsenlapsiaan ja auttavat lastensa perheitä. Vanhuuseläkeläiset yhteiskunnan voimavarana -selvityksen (2006) keräämien tietojen mukaan neljännes 65–74-vuotiaista oli antanut apua lastenhoidossa viimeksi kuluneen kuukauden aikana ja 75 vuotta täyttäneistäkin 10 prosenttia auttoi lastenhoidossa. Isovanhempien apu mahdollistaa usein vanhempien ansiotyön muun muassa viikonloppuisin tai lapsen sairastuessa. Eläkeläiset auttavat lapsiaan myös ta-

2. Vuoden 2002 aineistossa 65 vuotta täyttäneitä vastaajia oli yhteensä 581. Vapaa-aikatutkimuksessa ei ollut yläikärajaa. Se kohdistui 10 vuotta täyttäneeseen väestöön ja toteutettiin tietokoneavusteisena kotikäyntihaastatteluna 1.9.2002–15.2.2003. Laitoksissa asuvia vanhuksia ei siis ole haastateltu. (Liikkanen & Hanifi & Hannula 2005.)

loudellisesti. Lisäksi apua annetaan naapureille ja ystäville eri tilanteissa.

Ikääntyneet harrastuksissa ja kuluttajina

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan myös ikäväestön kulttuuriharrastukset kasaautuvat: pieni osa kävi esimerkiksi teatterissa useita kertoja vuodessa. Hieman yllättävää on, että erilaisissa tapahtumissa, kuten kotiseutujuh- lissa, musiikkitapahtumissa, messuilla ja maa- seutunäyttelyissä, kävi vain noin 10 prosenttia vanhuseläkeiän ylittäneistä, eikä luku ole nous- sut 1980-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Meri- risteilylle oli osallistunut 65 vuotta täyttäneis- tä noin viidennes, joka on jo suurehko osuus, mutta puolta pienempi kuin 25–44-vuotiailla. (Hanifi 2005.)

Erilaisiin opiskelumuotoihin (luennot, esitel- mien kuuntelu) oli osallistunut vajaa viidennes vastanneista ja koti- tai ulkomaanmatkailua har- rasti noin 40 prosenttia tutkimukseen osallistu- neista. Vastoin joitakin yleisiä mielikuvia vapaa- ajan asunto ulkomailla oli vain parilla prosentilla 65 vuotta täyttäneistä. Liikunta, marjastus ja sie- nestys ovat suosittuja harrastuksia, mutta metsäs- tystä ja erämaavaelluksia on harrastanut vain noin viisi prosenttia. (Hanifi 2005.)

Useissa yhteyksissä (esim. Karisto 2004) on ar- veltu, että suurten ikäluokkien tullessa eläkeikään vanhemman väen kuluttaminen kasvaa ja muut- ta muotoaan. Paitsi että niin sanottu kolman- nen iän kulutus – matkailu, kulttuuriharrastami- nen, itsehoito – lisääntyy myös neljännen ja vii- dennen iän kansalaisten tarpeet luovat uudenlais- ta kulutuskysyntää. Tarvitaan apuvälineitä ja eri- laisia palveluja, jotka myös työllistävät nuorempia ikäpolvia. Näin eläkerahat kiertävät kansan- taloudessa. Toinen kysymys on, miten kulutus- potentiaali jakaantuu väestöryhmien kesken ja kuinka paljon ikääntyneet lopulta uskaltavat kul- luttaa. Tällä hetkellä eläkeläisväestön kulutus on maltillista ja keskittyy välttämättömyysmenoihin (Lindqvist 2005).

Tulevia näkymiä

Edellä esitetyt luvut kuvaavat nykyisten eläke- ikäisten vapaa-aikaa. Mitä tulevat eläkeläiset, suuret ikäluokat, tekevät eläkkeellä ja mistä he ovat kiinnostuneita 5–10 vuoden kuluttua? Sel- väköä lienee, että vuoden 2005 eläkeuudistus jatkaa työuria ja lisää myös jo vanhuuseläkkeel- lä olevien ansiotyötä. Jonkinlaisia suuntaviitto-

ja voi löytää myös Huomisen kynnyksellä -kyse- lystä (2004), jossa on verrattu 65–74-vuotiaiden nykyisiä harrastuksia 55–64-vuotiaiden tuleviin kiinnostuksen kohteisiin.³ Kyselyn toteuttamis- ajankohtana nuorimmat vastaajat olivat vuonna 1949 syntyneitä. Vertailun perusteella nousevia harrasteita ja kiinnostuksen kohteita ovat mat- kailu, kulttuuriharrasteet ja elokuvat, vapaaeh- toistoiminta, retkeily ja vaeltaminen, tietotek- niikka, kielten opiskelu, piirtäminen ja maalaus sekä golf. Laskevia harrastusmuotoja taas ovat puutarhatyöt, autoilu ja moottoripyöräily, ystä- vien kanssa seurustelu, käsityöt sekä kalastus ja metsästys. Nousevat kiinnostuksen kohteet ei- vät yllätä, laskevat sen sijaan ovat joiltain osin odottamattomia. (Huomisen kynnyksellä, 2004, 29–30, 36.)

Kirjoitukseni teeman kannalta olennaista on, että 55–64-vuotiaiden kiinnostus vapaaehtoistoimintaa kohtaan on kohtalaisen suurta. Tällä het- kellä yhdeksän prosenttia 65–74-vuotiaista osal- listuu vapaaehtoistoimintaan, mutta 55–64-vuo- tiaista 17 prosenttia sanoo olevansa kiinnostunut toimimaan vapaaehtoistyössä 5–10 vuoden ku- luttua. Aikomukset eivät toki aina muutu todeksi. Samoin kiintoisaa on, että vertailun perusteella kiinnostus harrastusjärjestöihin, mutta myös elä- keläisjärjestöihin sekä hyväntekeväisyys- ja avus- tusjärjestöihin on lisääntymässä. (Huomisen kyn- nyksellä, 2004, 24, 36.) Tulokset voidaan tulkit- ta niin, että tulevat eläkeläiset haluavat toteuttaa itseään yhtäällä harrasteluonteisten aktiviteettien parissa, toisaalla yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja toisten auttamisen kautta.

Ikääntyneiden osallistuminen on siis hyvin monenlaista ja monimuotoista. Lisäksi monet osal- listumisen areenat eivät ole ikäsidonaisia, vaan yhdistävät eri ikäpolvia. Numeeristen tietojen rinnalla voi päätellä, että ikääntyneet osallistu- vat hyvin erilaisissa elämän- ja perhetilanteissa ja hyvin erilaisten motiivien sekä veto- ja työntöte- kijöiden saattelemana. Taustalla voi olla henkilö- kohtaisia tavoitteita, mutta myös ulkoapäin ase- tettuja paineita ja velvollisuuksia. Samoin ikään- tyneiden osallistumisen tuottamat panokset voi- vat olla monenlaisia. Niitä voidaan arvioida talou-

3. *Suurimpien eläkeläisjärjestöjen Manner-Suo- messa asuville 55–74-vuotiaille tekemä kysely, jonka perusjoukko oli 1 086 henkilöä ja vastauspro- sentti 51 (Huomisen kynnyksellä, 2004).*

dellisin mittarein, mutta vaikutukset voivat olla myös sosiaalisia ja persoonallisia. Onkin tarpeen kehittää viitekehystä ja mallia, jossa ikääntyneiden osallistumista – osallistumiseen vaikuttavia tekijöitä ja osallistumisen tuloksia eli vaikutuksia – tarkastellaan monitasoisesti. Ikääntyneet osallistuvat, mutta ikääntymistä sinänsä ei tule määrittää tuottavaksi ja osallistuvaksi. Ei siis tule ymmärtää ikääntymistä tuotteliaisuutena, vaan ikääntyneiden tuotteliaisuutta ja sen muotoja eri areenoilla.

Osallistuva ja tuottava toiminta etsinnällisenä kysymyksenä

Toimittamassaan teoksessa *Productive Aging – Concepts and challenges* Nancy Morrow-Howell, James Hinterlong, Michael Sherraden ja Philip Rozario (2001b, 286–305) esittävät, että tuottavan ikääntymisen käsitteen taloudellisen latautuneisuuden ja empiirisen sovellettavuuden takia olisi mielekkäämpää puhua *vanhemman iän tuotteliaisuudesta* (productivity in later life). Kirjoittajat jatkavat, että tutkimuksen tulisi keskittyä pohtimaan, millaisia mahdollisuuksia ja esteitä eri instanssit ja instituutiot luovat ikääntyneiden osallistuville rooleille. Tausta-ajatuksena on, että rakenteita ja ympäristöä on muutettava tuottaville rooleille sopiviksi, ei ihmisiä tuottaviksi.

Bassin ja Caron (2001) tavoin Morrow-Howell kumppaneineen (2001b & 2005) näkee tämän tuotteliaisuuden kontekstuaalisesti: ikääntyneiden osallistuvaan toimintaan on suhtauduttava sen sosiohistorialliset ehdot, yhteiskuntapolitiittiset linjaukset sekä paikalliset ja yksilölliset mahdollisuudet ja esteet huomioon ottaen. Tulkitsen, että näin ollen myös produktiivisuus yhteiskunnallisena diskurssina otetaan tarkasteluun ja erilaisia aktiviteetteja tutkitaan asia- ja toimintaympäristöissään. Bass ja Caro sekä Morrow-Howell ja kumppanit esittävät tahoillaan malleja, joissa pyritään ylittämään ikäväestön toimintaa leimavaa yksilökeskeisyys ja produktiivisuuden ajattelu-malliin kytkeytynyt universaalisuus.⁴

Tuottavan ikääntymisen ”kontekstuaaliseen ja etsinnälliseen tutkimusohjelmaan” voi hakea teoreettisia perusteluja myös Robert K. Mertonin (1968, 39–72) kuvaamasta empiiriseen tutkimukseen nivoutuvasta keskitason teoreettisesta lähestymistavasta sekä Derek Layderin (1993, 79)

hahmottelemasta tutkimuskartasta. Keskitason teoriat ovat malleja, jotka kohdistavat huomionsa rajattuihin, empiirisesti tarkasteltaviin yhteiskunnan ilmiöihin. Layder (1993, 70) on puolestaan hahmotellut tutkimuskarttaa, jossa tutkimuskohteeksi valittua ilmiötä tarkastellaan yksilön, ihmisten vuorovaikutuksen ja tilannetekijöiden, institutionaalisen kontekstin ja makroympäristön näkökulmista.

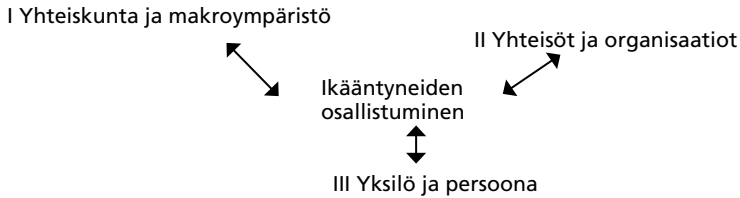
Mertonin ajatusten avulla painotan produktiivisuuden ymmärtämistä välineenä, joka ei pyri selittämään yhteiskunnan ja ihmiskunnan kokonaiskehitystä vaan keskittää huomionsa empiirisesti tutkittaviin osallistumisen ilmiöihin tapauskohtaisesti. Layderin tutkimuskartta vastaa pyrkimyksiäni ymmärtää osallistuminen paitsi yksilön valintojen ja rajoitteiden myös yhteiskunnallisten, yhteisöllisten ja institutionaalisten ehtojen kautta.

Ikääntyneiden tuottavan osallistumisen esteiden, ehtojen, rakenteiden ja mahdollisuuksien tarkastelemisen lisäksi on olennaista punnita aktiviteettien vaikutuksia yhteiskunnalle, yhteisöille ja yksilöille. Millaisia ovat vaikutukset? Kenen tai minkä tahon kannalta ikääntyneiden tuottavat ja osallistuvat roolit, osallistuminen ja osallistaminen ovat hyödyllisiä tai myönteisiä ja kenen kannalta eivät? Kenen ehdoilla mitään tehdään, ja kuka saa määrittely- ja toimintavallan?

Seuraavassa esitän vielä kysymyksiä, jotka konkretisoivat tuottavaa osallistumista kontekstuaalisena ymmärtämisen välineenä ja joiden avulla erilaisia osallistumisen muotoja voi lähestyä. Lähestymistapa mahdollistaa erilaiset kysymyksenasettelut (kaavio 1). Kaavion 1 kaksisuuntaiset nuolet kuvaavat osallistumiseen liittyvien tekijöiden ja vaikutusten moninaisuutta. Yhteiskuntaan ja makroympäristöön, yhteisöihin ja organisaatioihin sekä yksilöön ja persoonaan liittyvät tekijät vaikuttavat osallistumiseen, mutta myös osallistuminen vaikuttaa kaikkiin näihin osa-alueisiin.

4. Bassin ja Caron mallissa kysytään, miten yhteiskuntapolitiikka, toimintaympäristö, tilannetekijät ja yksilölliset tekijät vaikuttavat ikääntyneiden osallistumiseen ja millaista osallistumista näiden tekijöiden yhteisvaikutuksessa tuotetaan. Morrow-Howellin ja kumppaneiden esittämässä mallissa produktiivista toimintaa ja sen vaikutuksia arvioitaessa on otettava huomioon sosiodemografiset tekijät, yhteiskuntapolitiittiset päätökset, instituutioiden luomat mahdollisuudet ja yksilön resurssit.

Kaavio 1. Vanhemman iän osallistuva toiminta etsinnällisenä käsitteenä ja kysymyksenä

I Yhteiskunta ja makroympäristö

- Miten historiallinen aika ja sosiokulttuurinen ajan henki vaikuttavat osallistumiseen? (Makrotalous, maailmantapahtumat, ikärakenteen muutos, kulttuurispesifiset arvot, poliittiset ideologiat jne.)
- Miten yhteiskuntapoliittiset linjaukset, ohjelmat ja strategiat (kansainväliset ja kansalliset) vaikuttavat osallistumiseen? (Yhdyskuntapolitiikka, koulutuspolitiikka, eläkepolitiikka, sosiaali- ja terveyspolitiikka jne.)
- Miten väestön ja väestönosien sosiodemografiset tekijät vaikuttavat osallistumiseen? (Sukupuoli, etninen tausta, alueelliset toimeentuloerot jne.)
- Miten kohortti vaikuttaa osallistumiseen? Suhautuvatko erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa kasvaneet ikäpolvet osallistumiseen eri tavoin?
- Mitkä ovat ikääntyneiden osallistumisen taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset yhteiskunnalle? Ovatko vaikutukset myönteisiä? Millaisia kielteisiä vaikutuksia voi ilmetä?

II Yhteisöt ja organisaatiot

- Miten paikalliset olosuhteet vaikuttavat osallistumiseen? (Kuntien taloustilanne, paikalliset liikennejärjestelyt, rakennetun ympäristön esteettömyys jne.)
- Miten instituutioiden (kunnat, kolmas sektori, kirkot, markkinat) tarjonta vaikuttaa osallistumiseen? (Arvostukset, ammatilliset ohjausresurssit jne.)
- Miten paikalliset kulttuuripiirteet ja uskonnot vaikuttavat osallistumiseen?
- Miten muiden ihmisten asenteet ja odotukset vaikuttavat osallistumiseen?
- Mitkä ovat ikääntyneiden osallistumisen taloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset lähiyhteisölle ja instituutioille? Ovatko vaikutukset myönteisiä? Millaisia kielteisiä vaikutuksia voi ilmetä?

III Yksilö ja persoona

- Miten yksilölliset kyvyt, kokemukset, merkityksenannot ja elämänhistoriat vaikuttavat osallistumiseen? (Perhetilanne, koulutustausta, motivaatio, valinnat jne.)
- Miten yksilön ikävaihe, elämänvaihe ja elämäntilanne vaikuttavat osallistumiseen?
- Mitkä ovat osallistumisen taloudelliset, sosiaaliset ja persoonalliset vaikutukset yksilöille?
- Tuottaako osallistuminen osallisuutta eli mukanaolon tunteita?
- Ovatko vaikutukset myönteisiä? Millaisia kielteisiä vaikutuksia voi ilmetä?

Esimerkki käyttömahdollisuudesta

Miten kaaviossa 1 esitettyä mallia voisi käyttää konkreettisesti tutkimuksessa? Yksi mahdollisuus on lähestyä ikääntyneiden osallistujien elämää tapauskuvausten avulla. Aineistonkeruumenetelminä laadulliset menetelmät, kuten haastattelut, havainnointi, kirjoitelmat ja päiväkirjamerkinnot, ovat oivallisia. Tapauskuvausten avulla ylitetään suuriin kyselyihin liittyvät keskiarvoistamisen ongelmat, ja ymmärrys ikääntyneiden elämäntilanteista lisääntyy.

Tässä kirjoituksessa ei ole mahdollista lähteä kehittämään tutkimusmenetelmiä, mutta konkreettisesti mallia omaishoittoon ja vapaaehtoiseen ystävätoimintaan liittyvien ajatusten avulla. Kerromme kuvitteellisesta tapauksesta⁵, jonka päähenki-

löitä ovat 76-vuotias omaishoidettava Eila Riipinen, hänen 63-vuotias sisarensa ja omaishoitajansa Annikki Riipinen sekä vapaaehtoinen 67-vuotias Liisa Salmi. Naiset asuvat Pohjois-Suomessa harvaan asutulla maaseudulla, vähenevän ja vanhenevan väestön kunnassa. Eila ja Annikki asuvat kotitilallaan sivukylällä. Liisa asuu taajamassa, noin 25 ajokilometrin etäisyydellä Riipisistä.

Eila on keskivaikeasti kehitysvammainen kansaneläkeläinen. Hän on asunut kotitilalla koko elämänsä samoin kuin Annikki. Tilalla harjoitet-

5. Olen ideoinut esimerkkitapausta sukulaisiltani kuulemieni omaishoitokokemusten ja vapaaehtoisessa ystävätoiminnassa saamieni omien kokemusten avulla.

tiin maataloutta vuoteen 1994 saakka, jolloin Annikki miehineen jäi luopumiseläkkeelle. Annikin mies kuoli pian karjanhoidon lopettamisen jälkeen. Annikki on huolehtinut Eilasta käytännöllisesti katsoen koko aikuisikänsä. Isälleen Annikki oli luvannut huolehtia isosiskostaan. Eila selviytyy itse arkipäivän perustoiminnoista, kuten peseytymisestä, mutta on tarvinnut aina apua muun muassa raha-asioiden hoitamisessa ja vaatehuollossa. Itsenäisesti Eila ei ole asunut koskaan. Iän karttuessa ja muutamien kaatumisten seurauksena arkipäivän avuntarve on kasvanut. Eila on niin sanotusti haasteellisesti käyttäytyvä autettava, sillä hän puhuu paljon yksinään ja käyttää ajoittain rivoa ja kanssaihmissä loukkaavaa kieltä.

Liisa on jäänyt eläkkeelle lastenhoitajan toimesta syksyllä 2003. Hän elää avoliitossa ja edellisestä liitosta hänellä on kolme täysi-ikäistä lasta, jotka perheineen asuvat Etelä-Suomessa. Liisalla ei ole juuri samanikäisiä naisystäviä, sillä monet työtoverit ovat eläkkeelle siirtyttyään jättäneet paikkakunnan.

Miten näiden kolmen naisen tiet kohtasivat? Annikki oli miehensä kuoleman jälkeen kysellyt kunnan sosiaalitoimesta kotiapua Eilan hoitamiseen. Tuolloin avunpyyntöihin oli suhtauduttu nuivasti. Viesti oli ollut: ”Olethan sinä hoitanut Eilaa aiemminkin, joten mikset myös nyt”. Tuolloin Eila oli vielä paremmassa kunnossa eikä Annikki ollut jaksanut lähteä selvittämään omia ja Eilan oikeuksia tarkemmin. Yhteydenoton jälkeen Annikin mieltä on kuitenkin kaihertanut se, ettei hän ole saanut tunnustusta tekemälleen, kunnan varoja säästäneelle hoivatyölle. Viime vuosina Annikki on väsynyt siihen, ettei hänellä ole mahdollisuuksia omiin kodin ulkopuolisiin harrastuksiin eikä mahdollisuutta olla yön yli pois kotoa.

Eräänä talvipäivänä Annikki huomasi paikallislehdestä ilmoituksen, jossa kerrottiin SPR:n vapaaehtoisesta ystävätoiminnasta. Annikki päätti soittaa ystävävälitykseen ja kysyä, voisiko sitä kautta saada ihmisen Eilan seuraksi niiksi tunneiksi, jolloin Annikki käy kirkonkylässä asioilla. Ystävävälitystä järjestyikin nopeasti, sillä jo seuraavalla viikolla Eilan ja Annikin luo saapui Liisa Salmi.

Liisa oli käynyt vapaaehtoistyön kurssin ja ilmoittautunut vapaaehtoiseksi, koska kaipasi eläkkeelle jäätyään uutta toimintaa. Ensimmäisten kahden eläkevuoden aikana Liisa avomiehineen matkusteli paljon, mutta kyllästyi pian, koska viihtyy mieluummin omissa kotimaisemissa. Eläkerahatkaan eivät riitä pidempiin ulkomaan-

matkoihin. Aina auttamistyötä tehneenä hän koki tarvitsevansa toimintaa, joka olisi itselle mielekästä ja jossa kokisi olevansa tarpeellinen. Eläkkeelle jäänyttä lastenhoitajaa kiinnosti ihmisten auttaminen, ja nyt hän halusi tutustua kotikuntansa vammaistyöhön ja vanhusten palveluihin.

Liisa on käynyt Eilan ja Annikin kotona säännöllisesti noin kolme kertaa kuussa. Pari kertaa Liisa on yöpynytkin, kun Annikki on osallistunut kyläyhdistyksen järjestämille teatterireissuille kaupunkiin. Annikki on myös liittynyt kylän kesäteatteriyhdistykseen. Liisasta ja Annikista on tullut ystäviä, ja he ovat puhuneet paljon Annikin ja Eilan elämäkuluista. Liisan kannustamana Annikki on päättänyt ottaa yhteyttä kunnan kotipalvelunohjaajaan ja kehitysvammaisten avohuollon ohjaajaan. Liisa on kertonut Annikille kunnan kehitysvammaisten päivätoiminnasta, kuljetuspalveluista ja kotipalveluista. Vapaaehtoistoiminnan kursilla Liisa on tutustunut kunnan uuteen vanhuspoliittiseen strategiaan, jossa korostetaan omaishoitajien aseman parantamista valtakunnallisten linjausten mukaisesti. Yhdessä naiset aikovat selvittää, miten ja millaista tukea Eila ja Annikki voivat kunnalta saada, mihin heillä on oikeus ja miten kunta todellisuudessa tukee omaishoitajia. Molemmat naiset tietävät, että moni omaishoidon tukea hakenut on saanut kunnalta kielteisen päätöksen.

Annikin suurimpana toiveena on saada väli-aikaista kotiapua ja sijaishoitoa Eilalle. Kehitysvammaisten tai vanhusten ryhmäkotiin Annikki ei halua Eilaa laittaa, sillä Eila on asunut koko ikänsä kotitilalla ja muutto olisi hänelle kenties kohtalokas. Myös Annikki on tottunut siihen, että Eila on aina läsnä, ja ilman Eilaa myös Annikin arki olisi yksinäisempää. Eilakin toivoo saavansa asua kotona.

Esimerkkikuvauksesta voi päätellä, että sekä Annikin omaishoitajan rooliin että Liisan vapaaehtoistyöntekijän rooliin liittyy monenlaisia vaikutteita (työntö- ja vetotekijöitä) ja monenlaisia vaikutuksia, joita voidaan koota kaaviossa 2 esitetyllä tavalla.

Lopuksi

Länsimaisissa yhteiskunnissa vanhuus on totuttu näkemään aktiivisista rooleista vetäytymisenä, menettämisenä ja toiminnan vajavuuksien lisääntymisenä. Eläkejärjestelmän kehittyminen, toi-

Kaavio 2. Annikin omaishoitajan ja Liisan vapaaehtoistyöntekijän rooleihin liittyviä vaikutteita ja vaikutuksia

V1 = vaikutteet V2 = vaikutukset	Annikin omaishoitajuus	Liisan vapaaehtoisuus
Yhteiskunta ja makroympäristö	V1: Annikki kuuluu (nais)kohorttiin, jonka on vaikea pyytää ulkopuolista apua V1: omaishoitoa on alettu korostaa, mutta kehittämistyö on alussa V2: yhteiskunnalle Annikin kaltaiset vähään tyytyvät naiset ovat edullisia	V1: Liisa kuuluu (nais)kohorttiin, joka on tottunut työntekoon ja kokee hyödyllisen tekemisen velvollisuudekseen V2: vapaaehtoistoimintaa on alettu korostaa ja kehittää V2: yhteiskunnalle Liisan kaltaiset auttamishaluiset naiset ovat edullisia
Yhteisöt ja organisaatiot	V1: Eilan odotukset asua kotona V1: sisarusten kiintymys kotitilaansa ja toisiinsa V1: Annikin kielteiset kokemukset avun pyytämisestä kunnalta V1: kunnan todelliset resurssit kehittää omaishoitajien tukemista ovat niukat V2: kunta on säästänyt Eilan hoito- ja kuljetuskuluissa vuosikymmenten ajan, sillä ilman Annikkia Eila olisi tehostetun palveluasumisen asukas	V1: SPR järjesti kuntaan organisoitua vapaaehtoistoimintaa V2: Annikki saa tietoa kunnallisista palveluista ja tukea niiden hakemiseen V2: Eila, Annikki ja Liisa saavat uusia ihmiskontakteja V2: Liisan apu mahdollistaa Annikin teatteriharrastuksen V2: Eila ja Annikki selviävät kevyemmällä avulla pidempään ja kunnalle kalliimman avun tarve lykkääntyy V2: palvelutietoisuuden lisääntyminen oikeuksista lisää palvelukysyntää ja kustannuspaineita kunnallisiin palveluihin
Yksilö ja persoona	V1: Annikin isälle antama lupaus Eilan huolehtimisesta (velvollisuuden tunne) V1: Annikki ei halua asua yksin V2: Annikki on väsynyt, koska mahdollisuudet omiin harrastuksiin ja muihin ihmiskontakteihin ovat vähäiset	V1: Liisa haluaa jatkaa auttamistyötä lastenhoitajan toimesta eläkkeelle siirtymisen jälkeen V1: Liisa haluaa aloittaa eläkkeellä uutta toimintaa lähiympäristössä V1: Liisa toivoo uusia ystävyysuhteita ikäistensä naisten kanssa V2: Liisa toimii itselleen mielekkäällä tavalla ja kokee itsensä tarpeelliseksi

mintakykyisten elinvuosien lisääntyminen ja eläkeläisväestön koulutustason nousu ovat kuitenkin lisänneet ikääntyneiden osallistumisen kykyjä ja useissa tapauksissa myös halua. Osallistuminen taloudellisiin, sosiaalisiin ja poliittisiin aktiviteetteihin on alettu nähdä vanhemman väen oikeutena. Samalla eläkeikäisiin kohdistuneet odotukset ovat muuttuneet. Eläkeikäisiltä on ryhdytty odottamaan resurssiensa hyödyntämistä paitsi itsensä myös lähiyhteisönsä ja yhteiskuntansa hyväksi. Kykyjen, halujen ja odotusten muutokset ovat synnyttäneet aktiivisena vanhenemisen politiikkaa: ikääntyneille on luotu erilaisia osallistumisen areenoita ja produktiivisia rooleja pidetään sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta funktionaalisina. Hyvinvointivaltion kasvun pysähtyminen ja huoli kansantalouksien selviämisestä ovat herättäneet ajatuksia, joiden mukaan myös eläkkeellä olevien voimavarat tulisi kanavoida yhteisölle ja yhteiskunnalle hyödyllisellä tavalla. Myönteisek-

si tarkoitettu puhe vanhenevan väestön voimavaroista ja osallistumisen tuottamista panoksista voi kuitenkin kääntyä myös ikäväestöä vastaan: aktiivisuudesta voi tulla ideologinen hyvän vanhenemisen malli ja velvoite.

Ongelmallista on, että tässä artikkelissa esitellyt tuottavan ikääntymisen ajatusmalli lähestyy ja että sen on annettu lähestyä ikääntyneiden elämää liian universaalisti, asia- ja toimintayhteydet unohtaen. Vanhenevaan ihmiseen, kuten myös nuorempiin ikäluokkiin, kohdistuu kuitenkin odotuksia sekä aktiivisuudesta ja produktiivisuudesta että irtaantumisen ja vetäytymisestä. Osallistumisen mahdollisuuksiin ja ehtoihin vaikuttavat elämänvaihe, elämäntilanne ja ulkoiset olosuhteet. Osallistumisen tilat, tilanteet ja vaikutukset ovat moninaiset, eikä kaikkea toimintaa voi tarkastella samojen silmälasiensa läpi.

Kielteisimmällään produktiivisuuden käsite on tuottamassa vanhenemisen mallia, jossa jo eläk-

keelle siirtyneiden odotetaan ottavan yhä enemmän vastuuta omasta ja läheistensä hyvinvoinnista ilman yhteiskunnan tukea ja omat unelmat ja itsensä toteuttamisen mahdollisuudet unohtaen. Myönteisimmillään se taas tuo näkyväksi ikäväestön moninaista työtä ja toimintaa. Se osoittaa, että väestön ikääntyminen tarkoittaa muuta kuin kulujen ja rasitteiden lisääntymistä. Ikäväestön osallistuvalla toiminnalla on usein myönteisiä taloudellisia, sosiaalisia ja persoonallisia vaikutuksia.

Sen sijaan, että vanhemman iän osallistumisesta puhutaan konkreettisista aktiviteeteista irrotet-

TIIVISTELMÄ

Anu Leinonen: Tuottava ikääntyminen: käsitteestä käyttömahdollisuuksiin

Tuottava ikääntyminen on jatkumoa termeille, joiden avulla työelämän jälkeinen aika on pyritty käsitteellistämään myönteiseksi elämänvaiheeksi. Käsitteellä viitataan ikääntyneiden tuottaviin rooleihin palkkatyössä, vapaaehtoistoiminnassa ja omaistensa hoivajina. Tavoitteena on ollut vastustaa stereotyyppiä, joiden mukaan vanhuus on osallistuvista rooleista luopumista ja vanhat ihmiset jatkuvasti kasvava kustannustaakka ja tulevien sukupolvien tulppa. Tuottavan ikääntymisen käsite on kuitenkin herättänyt myös voimakasta kritiikkiä. Se on nähty uusliberalistisen ideologian jatkeena, joka tyrkyttää tehokkuuden ja oma-toimisuuden vaateita myös vanhuuteen. Suhtautuminen käsitteen tuottamiin mielikuviin ja antiin on hyvin kaksijakoista.

Kirjoituksessa punnitaan tuottavan ikääntymisen käsitteen haasteita ja käyttömahdollisuuksia. Artikkelin alkuosan tavoitteena on tarkastella käsitteestä käytyä keskustelua ja arvioida sekä käsitteen puolustajien että siihen kriittisesti suhtautuvien näkemyksiä.

Ongelmallista on, että tuottavan ikääntymisen ajatusmalli lähestyy ja että sen on annettu lähestyä ikääntyneiden elämää liian universaalisti, asia- ja toimin-

tuna, on mielestäni kysyttävä, millaista osallistuva ja tuottava vanheneminen voi olla eri areenoilla ja mitkä ovat osallistumisen yhteiskunnalliset, yhteisölliset ja yksilölliset esteet, mahdollisuudet ja vaikutukset. Kenen tai minkä tahon kannalta ikääntyneiden osallistuvat roolit ovat hyödyllisiä tai myönteisiä ja kenen kannalta eivät? Produktiivisuus voi toteutua usealla erilaisella tavalla, eikä ulkopuolinen voi antaa etukäteen tarkkoja määreitä sille, onko ihmisen elämäntapa tuottava ja osallistuva tai onko jokin aktiviteetti osallistumista.

tayhteydet unohtaen. Myönteiseksi tarkoitettu puhe vanhenevan väestön voimavaroista ja osallistumisen tuottamista panoksista voi kääntyä ikäväestöä vastaan: produktiivisuudesta tulee ideologinen hyvän vanhenehmissen malli ja velvoite. Vanhenevaan ihmiseen – kuten myös nuorempiin ikäluokkiin – kohdistuu kuitenkin sekä odotuksia produktiivisuudesta että odotuksia irtaantumisesta. Osallistumisen mahdollisuuksiin ja ehtoihin vaikuttavat paitsi yksilön resurssit ja valinnat myös laajemmat yhteiskuntapoliittiset ja paikalliset ratkaisut.

Artikkelin loppuosassa kehitelläänkin viitekehystä, jossa tuottavan ikääntymisen käsitteen antia ja ajatuksia tarkastellaan kysymyksenä, joka korostaa ”tuottavan ikääntymisen” sijaan ikääntyneiden ”tuottavaa osallistumista”. Malli painottaa osallistumisen asia- ja toimintaympäristöjä ja ikääntyneiden osallistumisen erilaisia vaikutuksia. Sen sijaan, että vanhemman iän osallistumisesta puhutaan konkreettisista aktiviteeteista irrotettuna, on kysyttävä, millaista osallistuva ja tuottava vanheneminen voi olla eri areenoilla ja mitkä ovat osallistumisen yhteiskunnalliset, yhteisölliset ja yksilölliset esteet, mahdollisuudet ja vaikutukset. Ikäväestön osallistuvalla toiminnalla on paitsi taloudellisia myös erilaisia sosiaalisia vaikutuksia yksilöille, yhteisöille ja yhteiskunnalle.

KIRJALLISUUS

AALTONEN, ELLI: Valtakunnallinen omaishoidon uudistaminen. Selvityshenkilö Elli Aaltosen ehdotukset. Työryhmämuistioita 3/2004. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, 2004. <<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2004/03/is1080642089780/passthru.pdf>> [viitattu 28.2.2007]

BASS, SCOTT A. & CARO, FRANCIS G.: Productive Aging: A conceptual framework. P. 37–80. In: Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (eds): Productive Aging. Concepts and challenges. Baltimore & London: The Johns

Hopkins University Press, 2001

BIGGS, SIMON: New ageism, age imperialism, personal experience and ageing policy. P. 79–94. In: Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (eds): Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations. Bristol: The Policy Press, 2004

BIRREN, JAMES E.: Psychological implications for productive aging. P. 102–119. In: Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (eds): Productive Aging. Concepts and challenges. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2001

DAATLAND, SVEIN OLAV & BIGGS, SIMON: Ageing and

- diversity, what next? P. 223–228. In: Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (eds): *Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations*. Bristol: The Policy Press, 2004
- ESTES, CARROLL L. & BIGGS, SIMON & PHILLIPSON, CHRIS: *Social Theory, Social Policy and Ageing. A critical introduction*. Buckingham: Open University Press, 2003
- GREENE, BOBERTA R.: *Family life*. P. 107–122. In: Kaye, Lenard W. (ed.): *Perspectives on Productive Aging. Social work with the new aged*. Washington: NASW Press, 2005
- HANIFI, RIITTA: *Ikääntyneiden osallistuva vapaa-aika*. S. 169–188. Teoksessa: Liikkanen, Mirja & Hanifi, Riitta & Hannula, Ulla (toim.): *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 2005
- HARTIKAINEN, ANNE: ”Löytää se jokin, mikä koskettaa.” Kohtaamisia vanhusten pitkäaikaishoidossa. S. 143–166. Teoksessa: Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 2005
- HAUTAMÄKI, ANTTI & LEHTONEN, TOMMI & SIHVOLA, JUHA & TUOMI, ILKKA & VAARANEN, HELI & VEIJOLA, SOILE: *Yhteisöllisyyden paluu*. Helsinki: Gaudemus, 2005
- HELANDER, VOITTO: *Kuntalainen järjestöosallistujana*. S. 96–123. Teoksessa: Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan: *Kuntalaisen monet roolit. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 37. Acta nro 147*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2002
- HELANDER, VOITTO: *Seniorikansalainen voimavarana. Havaintoja ja pohdintoja ikäpolitiikan suuntaamiseksi*. Acta nro 189. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2006
- HINTERLONG, JAMES & MORROW-HOWELL, NANCY & SHERRADEN, MICHAEL: *Productive aging: principles and perspectives*. P. 3–18. In: Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (eds): *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2001
- HOOYMAN, NANCY R. & KIYAK, H. ASUMAN: *Social Gerontology. A multidisciplinary perspective*. 6th edition. Boston: Allyn & Bacon, 2002
- HUDSON, ROBERT B. (ed.): *The New Politics of Old Age Policy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2005
- HUOMISEN KYNNYKSELLÄ. *Kysely 55–74-vuotiaiden tulevaisuudennäkymistä*. TNS Gallup Oy, 2004
- HYVÄ YHTEISKUNTA KAIKENIKÄISILLE. *Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia, 2004. <<http://www.vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=130656>> [viitattu 28.2.2007]
- JACKSON, JAMES S.: *Changes over the life course in productive activities: Comparison of black and white populations*. P. 214–244. In: Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (eds): *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2001
- JULKUNEN, RAIIJA & PÄRNÄNEN, ANNA: *Uusi ikäsopimus*. Jyväskylä: SoPhi, 2005
- JYRKÄMÄ, JYRKI: *Syntynyt 1947, kuollut...? Suuret ikäluokat ja elämäntulevaisuus*. S. 347–363. Teoksessa: Karisto, Antti (toim.): *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 2005
- KARISTO, ANTTI: *Kolmas ikä – uusi näkökulma väestön vanhenemiseen*. Teoksessa: Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. 5. liiteraportti Ikääntyminen voimavarana. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004. <<http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/pdf/fi/90135.pdf>> [viitattu 28.2.2007]
- KARISTO, ANTTI & KONTTINEN, RIIKKA: *Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 2004
- KATZ, STEPHEN: *Busy bodies. Activity, ageing and the management of everyday life*. *Journal of Ageing Studies* 14 (2000), 135–152
- KAYE, LENARD W. (ed.): *Perspectives on Productive Aging: Social work with the new aged*. Washington: NASW Press, 2005
- KIRSI, TAPIO: *Rakasta, kärsi ja kirjoita. Tutkimus dementoitunutta puolisoaan hoitaneiden naisten ja miesten hoitokokemuksesta*. *Acta Universitatis Tamperensis* 1051/2004. Tampere 2004
- KOSKINEN, SIMO: *Sukupolvien välinen sopimus vai sota?* S. 12–19. Teoksessa: Vuorenjoki, Lauri & Wiiman, Ronald & Sinkkonen, Minna (toim.): *Signaaleja. Stakesin tulevaisuusraportti*. Aiheita 1/2005. Helsinki: Stakes, 2005. <http://www.stakes.fi/verkkojulk/#Kirjat> [viitattu 28.2.2007]
- LASLETT, PETER: *The emergence of the third age*. *Ageing and Society* 7 (1987): 2, 133–159
- LAYDER, DEREK: *New Strategies in Social Research. An introduction and guide*. Cambridge: Polity Press, 1993
- LEINONEN, ANU: *Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä. Tutkimus maaseutumaisien kuntien vanhusneuvostoista*. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 295, 2006. Jyväskylä 2006
- LIKKANEN, MIRJA & HANIFI, RIITTA & HANNULA, ULLA (toim.): *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002*. Helsinki: Tilastokeskus, 2005
- LINDQVIST, MARKKU: *Tulot ja kuluttamismahdollisuudet*. S. 103–112. Teoksessa: Myrskylä, Pekka (toim.): *Talalla ikä eletty ... Ikääntyminen tilastoissa*. Helsinki: Tilastokeskus, 2005
- MARIN, MARJATTA & HAKONEN, SINIKKA (toim.): *Seniiri- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 2003
- MERTON, ROBERT K.: *Social Theory and Social Structure*. 3. laajennettu painos. New York: Free Press, 1968 (1949)
- MORROW-HOWELL, NANCY & CARDEN, MELINDA & SHERRADEN, MICHAEL: P. 86–106. In: Kaye, Lenard

- W. (ed.): *Perspectives on Productive Aging. Social work with the new aged*. Washington: NASW Press, 2005
- MORROW-HOWELL, NANCY & HINTERLONG, JAMES & SHERRADEN, MICHAEL (eds): *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2001. 2001a
- MORROW-HOWELL, NANCY & HINTERLONG, JAMES, SHERRADEN, MICHAEL & ROZARIO, PHILIP: *Advancing research on productivity in later life*. P. 285–312. In: Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (eds): *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2001. 2001b
- MYRSKYLÄ, PEKKA: *Työvoimamuutokset*. S. 51–88. Teoksessa: Myrskylä, Pekka (toim.): *Tallella ikä eletty ... Ikääntyminen tilastoissa*. Helsinki: Tilastokeskus, 2005
- NYLUND, MARIANNE & YEUNG, ANNE BIRGITTA: *Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa*. S. 13–38. Teoksessa: Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 2005
- PAJAMÄKI, OSKU: *Ahne sukupolvi*. Helsinki: Ajatus Kirjat, 2006
- PHILLIPSON, CHRIS: *Work and retirement transitions: Changing sociological and social policy contexts*. *Social Policy & Society* 3 (2004), 155–162
- RILEY, MATILDA WHITE & RILEY, JOHN W.: *Sociological research on age: legacy and challenge*. *Ageing and Society* 19 (1999), 123–132
- RILEY, MATILDA WHITE & RILEY, JOHN W.: *Age integration. Conceptual and historical background*. *The Gerontologist* 40 (2000), 266–270
- RINTALA, TAINA: *Euroopan unionin sosiaalipoliittiset linjaukset ja suomalainen vanhuspolitiikka. Yhteiskuntapolitiikka* 70 (2005): 4, 396–410. 2005a
- RINTALA, TAINA: *Vanhuskuvat muuttuvat – miten ja miksi?* *Gerontologia* 19 (2005), 23–31. 2005b
- SALANKO-VUORELA, MERJA & PURHONEN, MERJA & JÄRNSTEDT, PIA & KORHONEN, ANNIKKI: *”Hoitaa-han ne joka tapauksessa.” Selvitys omaishoidon tilanteesta 2006*. Pori: Omaishoitajat ja läheiset -liitto, 2006
- SANKARI, ANNE: *Ikääntyviä tietoyhteiskunnassa. Kulttuuriset ajattelutavat ja sosiaalinen tila*. Jyväskylä: SoPhi, 2004
- SORRI, HANNU: *Elämän käännteet. Arvojen ja identiteetin muutokset*. S. 126–142. Teoksessa: Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 2005
- TAYLOR, BRENT A. & BENGTONSON, VERN L.: *Sociological perspectives on productive aging*. P. 120–144. In: Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (eds): *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 2001
- TILASTOKESKUS 2007. *Eduskuntavaalit 2007 – ehdokaiden ja valittujen taustat*. http://www.tilastokeskus.fi/til/evaa/2007/evaa_2007_2007-03-19_kat_001.html [viitattu 20.3.2007]
- TURNER, BRYAN S.: *The erosion of citizenship*. *British Journal of Sociology* 52 (2001), 189–209
- VALTIONEUVOSTON SELONTEKO EDUSKUNNALLE kansalaisten suoran osallistumisen kehittämisestä, 2002. [http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/\\$file/osallisuusselonteko.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/$file/osallisuusselonteko.pdf) [viitattu 28.2.2007]
- VANHUSELÄKELÄISET YHTEISKUNNAN VOIMAVARANA. *Vanhus- ja eläkeläisasioiden neuvottelukunta* 28.11.2006
- VAARAMA, MARJA & VOUTILAINEN PÄIVI, & KAUPPINEN, SARI: *Ikääntyneiden hoivapalvelut*. S. 36–59. Teoksessa: Heikkilä, Matti & Roos, Milla (toim.): *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2005*. Helsinki: Stakes, 2005
- YEUNG, ANNE BIRGITTA: *Vapaaehtoistoiminnan timantti. Miten mallintaa motivaatiota?* S. 104–125. Teoksessa: Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.): *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino, 2005.